

ՎՐԱՑ ԿԵԱՆՔԻՑ ԵՒ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԻՑ

Ողորմելի տպաւորութիւն է թողնում մեր առջևը զրած վրաց «Մոամբէ»՝ միակ հասարակական-գրական-քաղաքական ամսագրի վերջին համարը։ Այդ երբեմն այնքան բաղմամբովանդակ, հայրենի աշխարհի երևոյթների հետ սերտ կապ ունեցող հրատարակութիւնը դարձել է այժմ թարգմանական գրութեան մի վտիտ ժողովածու։ Հանեցէք նրանից երբեմնակի միայն տպուող քաղաքական տեսութիւնը—և նա այլ եւ ոչ մի նմանութիւն չի ունենայ մի հասարակական ամսագրի հետ։ Ինքնեւրդ դատեցէք. բաց ենք անում նրա վերջին թարմ համարը և գտնում այնտեղ գրութեան հետեւալ ցանկը. «Մէկը շատերի համար» վէպիկ Վերայի, թարգմանութիւն. «Ժողովրդի թշնամի կամ դուրսորդ Շտոկման»—Հ. Իսէնի, թարգմանութիւն. «Երեքը միասին»—Մ. Գորկիի, թարգմանութիւն. «Լիր արքայ»—Գերվենուսի, թարգմանութիւն. «Վրաց տարեգրութիւնները»—յօդուած Մոսէ Ջանաշվիլու. Ահա այդ հինգ գրութեանցից է բաղկացած «Մոամբէի» մայիսի համարը, և բացի դրանցից չը կայ նրանում և ոչ մի սոող ուրիշ որեւիցէ հարցի մասին։ Ուրեմն ամբողջ համարում գտնւում է միայն մի ինքնուրոյն գրութեան և այն էլ հնագիտութեան վերաբերեալ։

Եւ այդ համարը բացառիկը չէ, այլ նոյն ձևով են կազմուած և «Մոամբէի» նախորդ չորս համարները, այնպէս որ այս տարի նա տուել է ընդամենը երկու ինքնուրոյն վէպիկ և երկու յօդուած էլ վրաց լեզուի ձևերի և ուղղագրութեան մասին։ Նրանց մէջ է զետեղուած ի միջի այլոց և մեր Բաֆֆիի «Երեքը»-ի շարունակութիւնն ու վերջը և մի ֆրանսիական հեղինակի ընդարձակ (460 էրես) «Հին Յունաստանի պատմութիւնը»։

«Մոամբէն»՝ ինչպէս ասացինք, մի ժամանակ հետաքրքիր և կարևոր օրգան էր. նրան աշխատակցում էին վրաց նշանաւոր հրապարակախօսներն ու տաղանդաւոր գրողները, նա ունէր վրաց ամսագրական կեանքի մէջ երբէք չը տեսնուած բաժանորդների մի պատկառելի թիւ—900, սակայն յետոյ ենթարկուելով հետզհետէ հասարակութեան սպանիչ անտարբերութեան՝ նա գունատուեց, հիւժուեց ու վերածուեց վերջերս, ինչպէս վերևը տեսանք, լոկ մի թարգմանական ժողովածուի...

Բաժանորդներ գրաւելու համար «Մոամբէի» վարիչները վերջին երկու տարին նշանակած ունեն նաև մի մեծ պրեմիա. ամսագրին 10 բուլլի բաժանորդագլին տուողը ձրի ստանում է նաև «Ճնորիս-Փուրցելի» ամենօրեայ լրագիրը, որ առանձին արժէ 6 բուլլի և հրատարակւում է նոյն վարիչների, այն է՝ Վրաց Հրատարակչական Ընկերութեան ձեռքով:

Ինչպէս տեսնում ենք, վրաց մէջ էլ ամսագիրը չէ գրտնում արգաւանդ հող, չէ պատուաստւում նրան: Չը մտնելով այստեղ մանրամասնութիւնների մէջ և միայն մատնանիչ անելով հայոց և վրաց գրական կեանքին համահաւասար ընդհանուր մի երևոյթի վրայ, կ'ասենք այժմ մի քանի խօսք էլ «Մոամբէի» վերջին համարի միակ ինքնուրոյն յօդուածի մասին:

Պէտք է ասած, որ վրացիք սովորութիւն չեն ունեցել գրելու ընդարձակ պատմագրքեր: Նրանք բաւականացել են՝ կազմելով միայն համառօտ տարեգրութիւններ, թագաւորների և կաթողիկոսների առանձին կենսագրութիւններ, յիշատակարաններ ևայլն: Սյունհետև, դարերի ընթացքում, դուրս են եկել անձնաւորութիւններ, որոնք նեղութիւն են կրել այդ մասնաւոր նիւթերը ի մի հաւաքել, պատմական ժողովածուներ կազմել՝ «Քարթլիս ցխովրեբա» (Վրաստանի կեանք) ընդհանուր վերնագրով: Այդ բազմաթիւ «Քարթլիս ցխովրեբա»-ներից էլ կազմուել է իր կարգին երկու խոշոր տպագրական հատոր, որոնցից առաջինը պատմում է մեզ Վրաստանի անցեալ կեանքի սկզբից մինչև 1469 թւականը, իսկ երկրորդը շարունակում է նրան այդ ժամանակից մինչև 1800 թւականը: Դրանք երկուսն էլ տպագրուած են Պետերբուրգում՝ առաջինը 1849 թ. ֆրանսիացի գիտնական Բրոսսէի և երկրորդը՝ 1854-ին վրացի պրոֆեսոր Չուրինաշվիլու ձեռքով: Պ. Ջանաշվիլին իր մի շարք յօդուածներում ցոյց է տալիս նախ և առաջ, որ դարերի ընթացքում այդ պատմական ժողովածուների մէջ մտել են անթիւ սխալներ, յեղաշրջումներ և կատարեալ անախրոնիզմներ, որոնք պատճառ եղան օտար գիտնականների արհամարհական վերաբերմունքին և նրանց «երես դարձնելուն» այդ յիշատակարաններից: Այդ

խոշոր սխալները, յօդուածագրի ասելով, առաջ են եկել արտագրողների տգիտութիւնից կամ անմաքուր գիտութիւններից: Ապա պ. Զանաչլիին աշխատում է ըստ կարողութեան սրբագրել յիշած սխալներից շատերը՝ հիմնուելով վերջին ժամանակներս գտնուած բաղմաթիւ նոր ձեռագրերի և օտար պատմիչների վկայութիւնների վրայ:

Այստեղ մենք չենք կարող չը յիշատակել, որ «Քարթլիս չխովրեբա»-ի արժէքի մասին մի ժամանակ կասկած էր յայտնել նաև հանգուցեալ պրոֆ. Բ. Պատկանեանը, որի պատճառով նա շարունակ ծաղրուել է ու անարգուել վրաց մամուլի էջերում, սակայն պ. Զանաչլիին զլանում է այժմ մի երկու բարի խօսքով վերականգնելու հանգուցեալ՝ հայ գիտնականի անտեղի կերպով անարգուած պատիւը...

Պ. Զանաչլիի յոյց տուած խանգարումների մէջ կան նաև մեզ՝ հայերիս վերաբերեալ կէտեր: Այսպէս, Բրոսսէի արպագրած օրինակի մէջ նախնի վրացիների մասին ասուած է, թէ նրանք հայերէն էին խօսում սկզբում և յետոյ միայն վրացերէն լեզու ստեղծեցին առանձին գաւառաբարբառներից, և իբր թէ Հաոսը (Հայկը) աւելի դօրաւոր էր ու յարգելի իր եղբայրների մէջ, քան Քարթլոսը (վրաց նախահայր): Յօդուածագիրը հիմնուելով ուրիշ վարիանտների վրայ՝ աշխատում է ապացուցանել, որ նախնի վրացիք միշտ ունեցել են իրանց մայրենի լեզուն, և Քարթլոսն էլ եղել է ամենատեժեղը և աւագը իր եղբայրների մէջ, որոնցից մէկն էր մեր նախահայր Հայկը...

Տ. ՓԻՐՈՒՄԵԱՆ